

Kis Norbert¹

Politikai pszichológia avagy néplélektani töprengések

Dr. Janza Frigyes vezérőrnagy, címzetes egyetemi tanár tiszteletére!

J. R. R. Tolkien hőseposzaiban az emberek szakadatlan küzdelmét egy Gandalf nevű mágus segíti. A Gyűrűk Ura mágusa nem öregszik, sőt feltételezik, hogy eleve öregemberként érkezett. Tanácsokkal, bölcsességgel és mágikus hatalommal segíti a halandókat. 2010-ben, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem megalapításán kezdünk együtt dolgozni. Hosszú utat tettünk meg, és Ő lett Gandalf, akinek a segítségével nélkül nem jutottunk volna iddig. Isten éltesse!

A RÉGI POLITIKA ALKONYA?

Ez az írás egy készülő hosszabb tanulmányom néhány gondolatát emeli ki, inkább hangos töprengés korunk politikumának drámai erejű változásairól. Minden nemzedék egyedinek és rendkívülinek gondolja saját korának történéseit, így szűk történelmi perspektívával napjainkban *politikai korszakváltásról* is beszélhetnénk. A demokrácia válsága, a populizmus terjedése, a jobboldali nemzeti ideológiák előretörése. Ezek a címszavai azoknak az elemzéseknek, amelyek a nyugati társadalmak politikai reakcióinak jelenségeit és okait kutatják. Közgazdaságtani, politológiai és szociológiai tanulmányok bizonygatják, milyen statisztikák és megatrendek alakítják a nyugati világ politikumát. A nagy igyekezetben azonban mintha megfeledkeznénk a főszereplőről. Mivé lett a nyugati ember? Ecce Homo!

„We are transferring power from Washington, D.C., and giving it back to you, the people.

¹ Prof. Dr. Kis Norbert, egyetemi tanár, NKE

[...] *The establishment protected itself, but not the citizens of our country.*" (Visszaadjuk Washingtontól a hatalmat a népnek. A politikai osztály eddig önmagát védte, és nem országunk népét.) Többek között ezek voltak a fő üzenetei napjaink legfontosabb politikai akciójának, az új USA-elnök beiktatási beszédének (2017. január 20.). Üzenetek, amelyek megerősítik, hogy a „nyugati világ” *politikai térképén jelentős átrendeződés* van folyamatban. A 2008-as pénzügyi világválság óta új politikai trend az erős államkormányzás eszménye, a korábbi évtizedek liberális „governance” mozgalma és a nemzetek feletti pénzügyi és politikai kormányzás süllyedőben vannak. A jelenség politológiai narratívája sokszínű. *A jobboldali eszmevilág és a populista erők térnyerése* népszerű értelmezési keretet jelent. *A liberalizmus és a nemzetköziség gyengülése* és ezzel szemben *a közösségi, a nemzeti gondolatra épülő erős államiság és kormányzás feléledése* világos ellenpárt alkotnak.⁴ *A demokrácia válságát* vizionáló vélemények többsége a liberalizmus és a demokrácia azonosítására épül, másként a demokrácia baloldali, liberális kisajátítását jelenti.⁵ A demokrácia liberális jelzője halványodik, azaz az egyénközpontú, a biztonsági kérdéseket a szabadságjogok mögé helyező politika ereje gyengül. A demokrácia a liberális értékek túlsúlya nélkül is működik, így olyan országokban is, ahol a biztonság és a nemzeti közösség jobboldali értékhangsúlyai dominálnak.

Napjaink trendfordulójának másik narratívája a *populizmus térnyerését és veszélyét* jelzi. A fogalom elemzése is szükségtelen ahhoz, hogy megállapítsuk *ezt* a jelenséget akkor, amikor a *politika egyszerű és hatásos kinyilatkoztatásokat tesz az emberekre, a népre hivatkozva*. A populizmusra növekvő igény mutatkozik, pontosabban olyan erős, vezető személyiségekre, akik az emberek nyelvén beszélnek. Ez a *személyiségelvű és érzelmi politizálás* sikerét, a nép nevében magát a *politikát bíráló*, politológiai értelemben nonkonform és radikális beszédet jelenti. Szemben a liberális intézményelvűséggel és pártlogikával, a *politikai személyiség szerepe erősödik*. Ebben döntő szerepe van a *média és a netes kommunikáció* elképesztő intenzitásának, amely közelebb hozza egymáshoz a választót és a politikust.

² D. Trump elnöki beiktatási beszéde, 2017. január 20.

³ A „nyugati világot” és a „nyugati embert” az S. P. HUNTINGTON által követett civilizációs és kulturális értelemben használom. Huntington szerint az alábbi ismérvek kötik össze a Nyugat országait/népeit: vallás, nyelv, állam és egyház szétválasztása, jogállamiság, társadalmi pluralizmus, képviselői testületek, individualizmus. In: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, Európa Kiadó, 2008, 223.

⁴ Huntington szerint a globalizációra adott válaszként az egész világra kiterjedő jelenséggé válik a nemzeti identitás keresése, a társadalmi és etnikai öntudat erősödése és a vallási újraéledés, „visszatérés a szentséghez”. In: HUNTINGTON: *i. m.*, 97. Huntington szerint a jövő nyertes politikai üzenetei a nemzeti közösség és identitás védelméért, a szakralitás fontosságát emelik ki.

⁵ Global Risks Report, WEF, 2017. 12th ed. Part 2. *Western Democracy in Crisis?* 23.

A 2016-os amerikai elnökválasztáson a többségi média által populistának tartott üzletember, Donald Trump nyert. Magyarországon 2010 óta stabil és erős keresztény-konzervatív kurzus működik. A lengyel kormánypolitika egyre jobban hasonul a magyar mintához. A 2016-os osztrák államfőválasztás a liberális politika csődjére, a jobboldal és a radikális erők felemelkedésére mutatott rá. A brit kormányválság 2016-ban, illetve a német tartományi és a francia elölválasztások arra mutatnak, hogy a nyugati társadalmak és a politika kapcsolatában drámai változások indultak el. Hollandiában migrációellenes radikális politikai erő a kormányzás várományosa, Olaszországban egy radikális populistá mozgalom (5 Csillag) a legnépszerűbb. A sort még folytatni lehetne több skandináv és más nyugati országgal.

A folyamatok a jobb- és baloldali ciklikus pólusváltáson túlmutató társadalmi fordulatról árulkodnak a nyugati világban. A régi politikai erők megingásának mértéke országonként eltérő, ám jelenségei szinte mindenütt érzékelhetők. A korábbi rendszerépítő konszenzust a legkülönbözőbb irányból kikezdő erők virulnak.⁶ Kijárolódik egy, a nyugati demokráciákon végigfutó törésvonal, amely a nyugati politikai rendszerek 1945 után kialakult egyensúlyát is felborítani látszik. Hiba lenne tehát egyszerűen csak a regnáló pártok és kormányok iránti választói bizalom törvényszerű csökkenéséről és a politikai váltógazdaság ciklusairól beszélni.

Kérdés, hogy *elégseges-e a régi politika kudarcának okait a régi politika gondolkodásmódjával keresni?* A legtöbb elemzés a megszokott módon a politológia és a közgazdaságtan optikájával a *kormányzás teljesítményében és a gazdasági statisztikákban keresi a változások racionális magyarázatát.* Eszerint a gazdasági növekedés lassulása, a politikai és a gazdasági teljesítménnyel kapcsolatos társadalmi bizalom alakulása, illetve további objektív okok, így a jövedelmi helyzet, a foglalkoztatás, a jóléti ellátások jelentik a változások magyarázatát.

A változások creje és egyidejű megjelenése a nyugati világban azt jelzi, hogy olyan mély társadalmi, sőt *társadalom-lélektani okokat* érdemes keresni, amelyek a *politikával szembeni elemi erejű hatásokat, néplélektani kivételéseket* produkálnak. Kétségtelen, hogy a *néplélektani folyamatok* statisztikai bizonyíthatósággal kevésbé bírnak, így a tudomány és a politikai elemzések világa is óvatosan kezeli.

AZ ANTIPOLITIKA ÉBREDÉSE

Az *antipolitika* az utóbbi évek nyugati világának azt a trendjét jelenti, amelyben új politikai erők azzal érnek el sikereket, hogy élesen *elutasítják a „rég politikát”, azt az elitek politikájának láttatják, és megváltoztatják a hagyományos politikai*

⁶ Lásd TÖLGYESI Péter írását: *Elvesztett egyensúly*. index.hu/kulfold/2016/12/22/

stílust és beszédet. Az új politika magával a politikával szemben pozicionálja magát, erőteljes érzelmi mozgósítással a politikai elitet támadja a nép nevében. A régi politika az ellenfél pártokkal szemben pozicionálta magát, az új politika a politikával szemben mint antipolitika, a nép hangja mutatkozik.

Az antipolitika a politikai kommunikációban a valós érdekeket nyersen képviselő, egyenes és konfrontatív beszédet képviseli. A valóságra „hivatkozik”, annak ellentétjének a *politikai korrektséget* (political correctness) tekinti. A politikai korrektség elutasítása a médiában és a közbeszédben az antipolitika „védjegye” lett, a jobboldali retorikában pedig az emberek érdekében való politizálás jelszavává vált. A választók körében kevesen tudják és értik, mit is takar az angolszász politikai nyelvezetből importált politikai korrektség (röviden PC) fogalma. Nagyon újszerű jelenségről sem beszélhetünk, hiszen a jobboldali pártok közel két évtizede ellenségtoposzként használják a PC-t. A PC eredeti jelentésében *az egyenes beszéd kerülése*, amelyet a baloldali és liberális kultúra vezetett be, de ironikusan használta, mégis rájuk ragadt. Ők lettek azok, „akik kerülnek az egyenes beszédet”. A mai antipolitika túlmegy ezen, és a támadott politikai elit, sőt a megvetett régi politika nyelveként tekint a PC-re, ami „*nem a mi nyelvünk, nem az emberek nyelve*”. Az antipolitikus kommunikáció a politikát mint olyat a baloldal és más politikai ellenfelek mezőnyének titulálja, és őket romlottnak, a PC-elitnek bélyegzi. Az antipolitika önmagát „azokkal” azaz a PC-vel szemben, a nép hangjaként fogalmazza meg. A PC ellenségképző fogalommá vált, az ellenségkép pedig egyre hatékonyabb politikai kommunikációs eszköz. Az emberek gyengülő biztonságérzete felébreszti az ellenséggyanú ősi ösztönét, amelyre felépíthető a „mi-az-igazat-mondjuk-ők-nem”, a „mi” és az „ők” hatásos üzenete.

A „szabályos” politikai arcok (elitek), a politikai-közgazdasági rációk, a globális nyitottságra, szabadságélményekre, integráló és moderált, azaz liberálisnak nevezhető *toposzokra épülő politikák elutasíthatósága növekszik*. A nyugati ember fokozódó igényt mutat *a politikai konvenciókkal szemben álló új politikákra*, az antipolitikákra. Ez a bennfentes-elit státusz helyett a *politikai kívülállóságot* értékeli. A legerősebb jelzéseket 2016-ban az amerikai elnökválasztás adta, amennyiben a választók az antipolitikus, kívülálló jelöltet (Donald Trump) és a fenti nem konvencionális stílusjegyeket értékelték. Az elitellenes szemlélet nem általánosan, hanem szintén a politikával szemben érvényesül. Ha a gazdasági-pénzügyi elit emberei politikai kívülállóként tudnak fellépni, győzni tudnak. Ezt mutatja Trump elnök (USA) személye és kabinetjének összetétele. A választók egyre inkább a nem konvencionális politikai stílust keresik, a globális nyitottság helyett a *nemzetben és protekcionizmusban gondolkodást* preferálják. A szabadságjogok előtt a biztonság politikáját értékeli,

a biztonságiasítás (*securitization*) a hatalomgyakorlás egyik bevett eszközévé vált a nyugati világban.⁷

Az antipolitikában a választók a moderáltság helyett az erős és nyers populista hangot, a befogadó humanizmus helyett a védekező nemzeti „önmagunk felé” fordulást díjazták. Az antipolitika másik hajtóereje a közösségi média, amely a kommunikáció terén utasítja el a hagyományos politikai módszereket (tömeg-média, plakátok, cédulák). A választások kampányterepe egyre inkább a virtuális tér (kibertér). A fiatal és középkorosztály már itt keresi a jelöltjét, és itt kommunikál politikai kérdésekről. Míg a konvencionális politika az utcára és a tévébe megy, az antipolitika a kibertérben és a közösségi médiában építi saját közösségét. A kibertér az antipolitika által dominált tereppé kezd válni.

Az antipolitika jelensége azt jelzi, hogy a politikával kapcsolatos választói érzület már nem elég a kormányzás teljesítményére is visszamutató politikai gazdaságtani és társadalmi folyamatokra visszavezetni. Szintén nem elég a politika iránti választói bizalom alakulását a választási ígéretek racionalitásában és kommunikációjuk hatékonyságában keresni. A nyugati világban ébredő antipolitika olyan erős társadalmi reakciókat jelez, hogy a társadalompszichológiai eredők vizsgálata nélkül a jelenség valódi okai homályban maradnak.

AZ ANTIPOLITIKA NÉPLÉLEKTANI OKAI

Feltételezésünk, hogy a nyugati világ antipolitikus érzületét két – egymással szorosan összefüggő – pszichológiai tényező is alakítja. Egyfelől a nyugati ember kiéheztetése (*boldogtalansága*), másfelől a nyugati ember növekvő félelme.

A néplélektan olyan jelenségeiről van szó, amelyek intenzíven keresik a politikai (politikusi) reakciót, segítséget. Ezekre a lelki gondokra a nyugati ember a politikától vár gyors és érezhető megoldást, valódi cselekvést és erőt. A választói bizalomhoz már nem elég „demokratikusnak lenni”, a korfeksztés, a konvencionális és racionális érvelés már elégtelen a hitelességhez. Az egyéni biztonságot és az egyéni boldogságot, elégedettséget biztosítani képes erőt és stílust, azaz egy originálisan új politikát keres a nyugati ember. A nyugati politikai „földindulása” mögött a modernség összetett tömeglélektani folyamatai keresendők.

A nyugati ember boldogtalansága és a félelme persze mindig jelen volt és hatott a politikai kommunikációra. Napjainkban mégis több jel utal a két lelki probléma politikai szerepének erősödésére. Az antipolitika az, amely felismeri és kihasználja a választói lélektani tényezőket. Felismeri, hogy az érzelemvezérelt

TÁLAS Péter: A terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára. *SVKK Nézőpontok*, 2016/1, 1.

ember elsősorban érzelmi motivációt vár a politikától, és nem biztos, hogy nyitott a politika közgazdasági és szociológiai érvelésére, egyáltalán az észérvekre.

A nyugati ember boldogtalansága: a csodavárás

A nyugati ember kezdi elérni a boldogtalanságnak, az étellel való elégedetlenségnek azt a szintjét, amelynek kivetítése (projekciója) a politikára már egyre fontosabb választási faktorrá válik. *Türelmetlenül várja a politika megoldásait saját személyes boldogságérzetének javítására. Várja a csodát – a politikától. A politika csak az utóbbi években kezd érdeklődni a boldogság mérése és értékelése iránt.⁸ Ezek a mérések egyre nagyobb teret adnak annak a kérdésnek, hogy a politika „fétise”, a gazdasági növekedés valóban boldoggá teszi-e az embereket? Vagy paradox hatásként egyre boldogtalanabbá?⁹*

Hipotézisünk szerint a nyugati társadalom növekvő mértékben közeledik a kielégési ponthoz, a boldogtalanság a „jóléttel és az anyagi fejlődéssel” arányban terjed. Több „csapdabehelyzet” együtthatásaként romlik a választók pszichés állapota. Ezek (a) jóléti növekedés csapdája (luxuscsapda), (b) a technológiai csapda és (c) a biológiai paradoxon.

a) Jóléti növekedés csapdája (luxuscsapda)

Minden „növekedés” a természet törvényei szerint korlátokba ütközik, ez a csapdahelyzet a gazdasági növekedés kollektív mítoszában élő kormányok számára is adott. A gazdasági növekedés a fogyasztás növekedésével együtt makroszinten a kihasználható természeti erőforrások végeességének falába ütközik.¹⁰ A politikai és gazdasági siker mércéje a gazdasági növekedés, az egyéni siker mércéje a jóléti életkörülmények szintjének emelkedése. Sokan, akik e sorokat olvassák, saját

⁸ 2011-ben Bhután javaslatára az ENSZ közgyűlése elfogadta, hogy az egyes országok fejlettségét mutató nemzetközi összehasonlításokban a GDP vagy a GNP mellett a GNH (Gross National Happiness), vagyis a bruttó nemzeti összboldogság is szerepeljen. Az OECD több éve működteti a Better-Life index online felmérést, amely méri az étellel való elégedettséget (life satisfaction), és rangsorolja a tagállamokat. A magyar KSH szintén méri az étellel való elégedettséget. Az Egyesült Királyság kormánya az utóbbi években kezdett intenzíven foglalkozni [Office of National Statistics (ONS)] a boldogság méréssel. A Happy Planet Index, a The World Happiness Report nemzetközi indikátorrendszert és rangsorokat működtet.

⁹ A témában részletesen TOMCSÁNYI Pál: Az emberi igények jobb kielégítése az anyagi és szellemi értékek összehangolásával. *Polgári Szemle*, 10/3–6.: *Közgazdaságtan*. CsATH M. (szerk.), NKE, 2014, 2–5. fej.

¹⁰ A világ olajkészlete kb. 40 évre elég, gáz 150 évre, szén 400 évre, forrás: CSIZMADIA N.: *Geopillanat*. L'Harmattan, 2016, 52.

és családjuk jövedelmi és anyagi gyarapodásáért dolgoznak, sikernek és célnak részben ezt tekintik. *Ahogy a fogyasztás mértéktelen növekedése evolúciós csapda, úgy az egyéni anyagi növekedés is egy elégedetlenségi (boldogtalansági) spirálba hajtja az embert.*

Az anyagi javak felhalmozásának és növelésének „kényszere” az emberiség mezőgazdasági termelő életformára történő átállásának évezredeitől datálható (kb. i. e. 16–18 ezer év). A nomád-vándorló (gyűjtögető) életforma átalakulása, a letelepedés, a termelés és többlet termelésének a lehetősége a felhalmozás és az egyéni gyarapodás történelmi spirálját indította el. Napjainkban mindez drámaian felgyorsulni látszik.¹¹ Mindig és minden anyagi jószágból egyre többet és jobbat akarunk. Hazánkban 1960-ban alig több mint 30 ezer, napjainkban már 3 millió autó jut nagyjából ugyanakkora lakosságszámra. Azaz alig 50 év alatt megszázsorozódott az autók száma, miközben a népességszám azonos szinten van. Természetesnek és normálisnak tekintjük, hogy az ember alapvető törekvése a jobb anyagi életminőség megteremtése: több lábon állás, jobb ház, jobb iskolák, jobb és több autó, jobb nyaralás, műszaki cikkekből több és jobb, és sorolhatnánk. Ahogy a kormányok fetisizálják a gazdasági növekedést, úgy a kereskedelmi reklámok fetisizálják a fogyasztást, a mértéktelen vásárlás egyenértékű lett a boldogsággal. Aki lemarad a fogyasztásban, társadalmi státusza megkérdőjeleződik, ezért állandó nyomás alatt vagyunk.

Hol van a csapda? „A történelem egyik vastörvénye, hogy a luxusból előbb-utóbb alapszükséglet lesz, ami új kötelezettségekkel jár.”¹² A luxus helyett persze helyesebb relatíve kényelmesebb, könnyebb életvitelről beszélnünk, és ezt mindenekelőtt az anyagi gyarapodástól reméljük. Minden családtagnak legyen autója, legyen több tévé a házban, egy gyerekszoba kész játékbolt, mindenkinek mindenből több és jobb. Mindig elérünk egy szintet, ahonnan már nem akarunk visszafelé lépni, mert megszokjuk és alapszükséglet lesz. Ez azonban tovább és tovább hajszolja az embert, hiszen az alapszükséglet fenntartásához, sőt a „gyarapodáshoz” még több jövedelmet kell termelnünk, azaz többet és többet kell keresnünk, és ezért dolgoznunk. A spirál egyre gyorsabban pörög, az igényszint egyre nő, a kereseti és többletmunkakényszer egyre fokozódik: ez a luxuscsapda, amely kielegeti a nyugati embert, elégedetlenségbe (boldogtalanságba), végül depresszióba hajtja. Az érintett személy gyakran az utolsó, aki ezt felismeri és beismeri.

Az európai statisztikák szerint mára a depresszió a második a halálozási okok sorában a teljes populációban, az öngyilkosság pedig a fiatal korcsoportban vált

¹¹ Makroszinten: a népességnövekedés 1950-től 1990-ig a népesség 2,5 milliárdról 5,3 milliárdra duplázódott, sőt az elmúlt 25 évben további 2 milliárddal nőtt. 100 évvel ezelőtt még 120 év kellett az 1 milliárdos növekedéshez, ma már 13 év alatt emelkedik 1 milliárddal az emberiség száma.

¹² HARARI, J. N.: *Sapiens*. Animus, Budapest, 2015, 89.

második halálozási okká. 2008–2013 között minden EU-országban nőtt a pszichiátriai kezeltek száma.¹³

Ha elfogadjuk a fenti diagnózist, alappal feltételezhetjük, hogy *a nyugati ember egyre követelőbb és türelmetlenebb a politikával szemben. Tudatosan vagy tudattalanul erős, radikális ígéretek és gyors megoldásokat vár olyan problémákra, amelyekből a politika még senkit nem segített ki. A politika boldogít? A sokat csalódott és türelmetlen boldogságvárás nyitott az antipolitikára, ez a fokozódó radikalizmus pszichológiai okainak egyik csoportja.*

b) A technológiai csapda

A legújabb technológiáktól két dolgot várunk: egyrészt, hogy a luxuscsapda miatt fokozódó munkatempóban és termelési kényszerben *gyorsabban és hatékonyabban tudjunk teljesíteni. Másrészt, hogy életünk kényelmesebbé, azaz boldogabbá válik.* A paradoxon és a csapda a gyorsaság/hatékonyaság és a kényelem ellentmondásában van. A technikai robbanás, a digitális forradalom az utóbbi 20 évben pörgött fel olyan szintre, hogy visszagondolva a '80-as évek napi használatú technológiáira, szédítő a különbség. Ma már évente technológiát váltunk mobiltelefonban, laptopban, háztartási eszközökben, kommunikációs és adatátviteli technikákban. Ezekkel azt értjük el, hogy ugyan úgy érezzük, egyre rövidebb idő alatt egyre több dolgot tudunk egyszerre megoldani (hatékonyaság), ugyanakkor ennek az az ára, hogy a munkaszervezés és benne mi is totálisan a gépek és hálózatok életritmusához igazodunk. *Szinte folyamatos „online” üzemmódban egyre nagyobb adat-tengerben kommunikálunk, a megtakarított időt „visszaforgatjuk” a rendszerbe, mert a mókuserék egyre pörög. A „megnyert” időért stresszel fizetünk, és lassan belátjuk, hogy „fausti üzletet” kötöttünk a technológiai fejlődéssel. Már nem mi használjuk őt, hanem fordítva.*

Az anyagi javak halmozása és a technológiai gyorsulás kettős csapdájában vergődik az ember: többet és gyorsabban kell dolgozni, tempósabban és intenzívebben kell élni.

¹³ Forrás: Eurostat. Az EU 2013-ban indított közös fellépést (Joint action) a mentális egészség és szubjektív jóllét javításáért (mental health and wellbeing). Árulkodó jeleket adnak a folyamatosan romló válási statisztikák: Magyarországon az 1980-as években 1000 házasságkötésre 346 válás jutott, a 2000-es évek: 1000 házasságkötésre 562 válás jut. Az európai statisztikákban évről évre kitolódik a házassági átlagéletkor, csökken a gyermekvállalás. Az 1970-es években még minden európai országnak 2,0 felett volt a születési rátája (fertility rate, Eurostat), ma már – egy kivétellel – minden EU-országnak ez alatt van, és az életöröm egykor volt szigetei, a mediterrán országok a negatív csúcstartók (Spanyolország, Olaszország, Portugália, Görögország).

A javak felhalmozása évezredek, a technológiai fejlődés évszázados jelenség. Mégis az utóbbi 10-15 év produkálja a fogyasztás és a technikai fejlődés olyan felpörgését, amelynek komoly lélektani anomáliái kezdenek jelentkezni.¹⁴ Ez abban foglalható össze, hogy *a nyugati ember az anyagi növekedés munkaszolgálatának és a technológiai gyorsulás kényszerének metszéspontjában tömeges szintű kiégést, azaz boldogtalanságot kezd érzékelni*. Fokozatosan ennek kivételése jelenik meg a választók radikálisabb politikai reakcióiban és az ezekre reflektáló antipolitikában.

A könnyű virtuális örömök és a vizuális élmények hajszolása gyengíti a valóságérzetet és a valódi emberi kapcsolatokat. *A nyugati ember már a politikát is egyre inkább csak a virtuális térben, a közösségi médián keresztül tudja „fogyasztani”. Elvárásai és igényei egyre jobban elszakadnak a valóságtól*, erős impulzusokat, effekteket igényel, a politika érzelmi manipulációja egyre hatékonyabban érvényesülhet.

c) A biológiai paradoxon

L. Buñuel *A burzsoázia diszkrét bája* című legendás filmjében (1972) egy társaság vacsorázni szeretne, de a közös étkezés soha nem tud megvalósulni, egyre inkább akarják, de nem sikerül. A néző és a film is egyre feszültebb. Ez a paradoxon jelenik meg a nyugati ember boldogságakarásában. A paradoxon, hogy minél inkább akarja és várja a boldogságot, annál nagyobb kudarcot él át a boldogság elmaradása miatt. Vágyainak tárgyát ugyanis először is meg kellene értenie, hogy tudja, mit keres egyáltalán. *A biológiai determinizmus szerint szubjektív jóllétünket nem tudjuk lényegesen befolyásolni*.¹⁵ Alapvetően biokémiai adottságaink határozzák meg boldogság szintünket (idegek, neuronok, szinapszisok bonyolult rendszere és vegyi anyagok, mint dopamin, szerotonin, oxitocin). Ehhez képest tudunk kicsit feljebb vagy kicsit lejjebb menni, de a rendszer olyan, mint egy beállított légkondicionáló. Ha saját személyiségünk ezen adottságait nem értjük, és hajszoljuk a „boldogabb” lét feltételeit, csak saját kudarcainkat szaporítjuk. *A biokémia által determinált boldogság szintünket akkor sem tudjuk tartósan megváltoztatni, ha nagyon akarjuk*. Paradoxon jelenség: az ember boldogságra törekszik. Azonban hiába javítja egyre

¹⁴ A mondás szerint, ha meg akarod tudni, hogy milyen lesz az életed 20 év múlva, nézd meg, hogy élnek Japánban. A japán társadalomban az egyéni jóllét és a technológiai fejlettség évekkel megelőzi a nyugati világ fejlődési perspektíváit. Japánban a fiatalok és középkorúak körében a magány mára már népbetegségnek számít. A Japán Népeségkutató Intézet 2011-es felmérése szerint a 18 és 34 év közötti férfiak 61%-a, a nőknek pedig 49%-a nem él kapcsolatban, sőt, nagy részük egyáltalán nem is vágyik partnerre. Ezen korosztályban a férfiak 36%-a és a nők 39%-a pedig még soha nem élt nemi életet. A növekedési láz és a luxuscspada termelési kényszere és a technológiai függőség együttese Japán új nemzedéket rémisztő mértékben égeti ki.

¹⁵ HARARI: *i. m.*, 343.

röbber erőfeszítéssel az anyagi körülményeit és használja ki a legújabb infokommunikációs technológiákat, nem érzi magát boldogabbnak. Sőt egyre frusztráltabbá válik, amennyiben nem ismeri fel annak az értékét, ami VAN: ami megvan a szubjektív érületeiben és megvan a szükséges anyagi javakban. Keresi a TÖBB boldogságot, de nem találja, mert NINCS TÖBB! Ezért boldogtalannak érzi magát. Számátalan visszaemlékezést¹⁶ ismerünk, amely arról szól, hogy kilátástalan körülmények között is gyorsan helyreáll az ember elégedettségi szintje, viszont kevés történet ismert arról, hogy a siker és a gazdagság tartósan boldoggá tettek volna valakit.

Az evolúciós pszichológia¹⁷ megközelítésében csaknem kizárt, hogy esélyünk lenne a *boldogabb életre*. A Homo sapiens közel 70 ezer éven át vadászott és gyűjtögetett, az ember „mentális modellje” ezekre a sikerfaktorokra kondicionálódott. Az utóbbi száz év irodai szobákba zárt minket, az utóbbi évtized székhez és számítógéphez szegezett, mesterséges valóságot rajzolt körénk, ahol szinte mindent gépek csinálnak helyettünk. *Evolúciós léptékben a természet emberétől szinte pillanatok alatt vették el valamennyi sikerélményét, amelynek pszichés defektusait szenvedik egyre nagyobb tömegek.*

A fentiekkel ellentétben számos eszmefuttatás a modern és posztmodern idők emberét egy boldogságesszményben láttatja. Eszerint az utóbbi évtizedek történelmi eredményeket hoztak az éhínség és a betegségek leküzdésében, valamint a tömegháborúk visszaszorításában. Valóban, ma többen halnak meg az elhízás miatt, mint az éhségtől és járványoktól.¹⁸ Az élettartam nő, és új típusú, „békésebb” háborúkat vívunk, mint bármikor a történelemben. Ezekről a „javuló” tendenciáktól azonban senki nem lesz boldogabb vagy boldogtalanabb. Különösen nem a nyugati világban.

Félelem és reszketés

A nyugati világ antipolitikus érzületét alakító másik néplélektani tényező: a *félelem*. Bibó szerint „mind a politikum, mind a vallás legfőbb, legvégső indítékainak gyökerénél a félelem tudata van”.¹⁹ A félelemreakcióknak természetes forrása a mindennapok stressztömege, amely „állati ösztöneink” továbbéléseként szo-

¹⁶ Placid atya Gulágon eltöltött éveiről ÉZSIÁS Erzsébet: *A bit pajzsa. Olofsson Placid atya élete*. PPKE; KERTÉSZ Imre *Sorstalanság* című regénye; FRANKL, Viktor E.: *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben* (Köter Kiadó, 1996) a náci lágerek világáról.

¹⁷ BARKOW–COSMIDES–TOOBY: *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and The Generation of Culture*. 1992.

¹⁸ HARARI, J. N.: *Homo Deus* (Summary Part 1). Harvill Secker, London, 2015.

¹⁹ Bibó I. művei VI., fapadoskonyv.hu: Az európai társadalomfejlődés értelme című értekezés nyitó gondolatai. 102. Bibó szerint minden a politikumra vonatkozó elgondolás abból indul ki, hogy az emberek nincsenek egészséges, egyensúlyozott állapotban, és ezen segíteni kell. Bibó: *i. m.*, 78.

rongást és félelmet okoz. A fent elemzett kiégés (boldogtalanság) érzése szintén közrehat a félelemérzet terjedésében, a lelki egyensúlytalanság és önbizalom-probléma gyengíti a lelki ellenálló képességet, csökkenti a biztonságérzetet. A nyugati ember félelmét egy olyan „rém” táplálja, amely mellett eltölpül az evolúció összes monstruma. Ez a *média és az internet*. A növekvő félelemérzet mögött vannak tényszerű (valós) jelenségek, de ezt meghaladja a tömegmédia, az új média²⁰ (közösségi média) és az internet hatása.

Tényszerűen fokozódik a nyugati világ felé a fejlődő országokból *kiinduló migráció*, amely növekvő trendet mutat. A *terrorista támadások* új módszerekkel és biztonságosnak hitt helyeken történnek. A globális kockázatok sorában első helyen szerepelnek a *szélsőséges időjárás, a természeti katasztrófák vagy a vízhiány*.²¹ A tömegmédia széles eszköztára azonban felerősíti a tényeken alapuló félelemérzetet, a „real time” tudósítások és a notórius ismétlések, a hírözön és a kommentárok fokozzák a félelemérzetet. *A politikai célú manipuláció régen felfedezte a „választók félelmét”, amely biztos politikai célpont. A tömegmédia manipulál ugyan, de még rendelkezik minimális etikai korlátokkal és kontrollal. Az új média és az internet azonban nem kontrollálható módon és mértékben erősíti fel a félelmeket, nagyítja fel a biztonsági kockázatokat.*

A mai infokommunikációs globalizáció elnyomja a lokális közösségi eszméket is, ezzel leéptíti a lokális kötődésekre épülő *személyes identitást*, ami a lelki biztonság alapja lenne. A Homo sapiens 70 ezer éves evolúciója során mostanáig (értsd az utóbbi évszázadokig) *kisközösségekben élt*, nincsenek sem globális, sem internacionalista archetipikus tapasztalatai. *Az értéksemleges, érdekvézérelt globalizmus és nemzetek feletti rendszerépítés nem rendelkezik evolúciós előzménnyel. Az új politika azzal sikeres, hogy beépül a virtuális közösségbe, és ott képes saját nemzeti és kulturális mítoszaival közösséget és értékrendet építeni. A lokális (kisközösségi) szint az evolúciós lépték, ez képes a hagyományok, közös hitvilágok, eszmék útján a valahová tartozás élményét és identitást adni.* A nemzeti/helyi közösségi politika keresésének tömegpszichológiai trendjei Európában az EU elutasításában, *az euroszkepticizmus növekedésében* is tetten érhetők.²² A zárt közösségi élmény és a befelé fordulás azt a politikát díjazza, amely közösségi eszményt, a „mi összetartunk, mert összetartozunk” mítoszát erősíteni tudja. A politika közösségteremtő képessége, *a kulturális öndefiníció, a nemzeti érzés,*

²⁰ ANTAL-GAZSÓ-KUBÍNYI-PELLE: *Médiabefolyásolás – az új kislexikon*. Századvég, Politikai Iskola Alapítvány.

²¹ WEF, *Global Risks Report*, 2017.

²² MARJÁN-BUDA-KOLLER-KOVÁCS-MOLNÁR-SZENES-SZUHAI: *European Policy Overhaul I. Pro Publico Bono*, 2015/2, 69–72.

*a közösségi, vallási identitás erősítése a félelemérzettől vezérelt nyugati ember által egyre keresettebb válaszok.*²³

KÉRDÉSEK

A jelenleg zajló politikai trendforduló időzítését magyarázza, hogy a fent elemzett többféle hatás kereszttüzében a *nyugati ember ezekben az években/évtizedben éri el a lélektani billenőpontot*, gyors, radikális és valószerű politikát keres. Ezen a ponton *sikereseek újra a nemzetpolitikai alapú, kulturális identitást és ezzel egyéni identitást (!) ígérő, minden értelemben protekcionista, azaz óvó-védő politikák*. Mindez visszatérés abba a *premodern politikai kultúrába, amelyben a vezető saját személyével és karizmájával garantálja a népboldogító ígéreteket*. A demokratikus intézmények 200 éve működnek, de önmagukban, így például a pártok versengésében már az emberek csodavárását és biztonságigényét nem elégítik ki. *A politikát kritizáló vagy tagadó radikális személyiségtől a demokrácián túlmutató (!) képességeket és teljesítményt várnak: azaz biztonságot és boldogságot*. A demokrácia történelmileg nem tudta bebizonyítani, hogy akár egyiket, akár másikat megadná az embereknek. A politika és a politikusok sem. *A régi politika tagadása valójában nem antipolitika*, hanem a közösségi, vallási, kulturális összetartozás élményét, védelmet és biztonságérzetet ígérő új politika, amely a *választók valós érzelmeiből kiindulva politizál*.

A viszonylag hirtelen jött politikai korszakváltás lendülete és ereje nem tudni meddig tart. Ha helytálló elemzésünk azon hipotézise, mely szerint az emberek a biztonságot, a közösségi érzést és identitást, azaz boldogságot várnak a politikától, akkor az antipolitika addig tud sikeres lenni, ameddig nem válik konvencionálissá és hiteltelenné, azaz önmaga karikatúrájává: politikává. Harari könyvét idézve, a jövő embere a Homo deus.²⁴ Kérdéses, hogy lesz-e olyan politika, amely hosszú távon ki tudja elégíteni a Homo deust, azaz a boldogságot kereső embert?

A politikával szembe forduló új politikát a demokrácia válságaként, a populizmus előretöréseként értelmező narratíva más veszélyeket is lát a választói érület változásaiban. Veszélyt lát a nemzeti és közösségi gondolat sikerében, a biztonságot és a protekcionizmus fontosságában és a nyersebb, nem konvencionális politikai stílus megjelenésében. A 1945 utáni nyugati politika prioritása a nemzetközi

²³ A konvencionális elemzések a „nemzeti érzelmeket” (increasing national sentiment), az identitásra és a közösségre építő politizálást veszélynek tekintik. WEF, Global Risks Report, 2017.

²⁴ HARARI: *i. m.*

fegyveres konfliktusok elkerülése lett. Kérdés, hogy az új politikák nemzeti érdekszerzője, protekcionizmusa tud-e elég nyitott lenni a multilaterális konszenzusra. Nem növelik-e a nemzetközi konfliktusok kockázatát a sorra bezárkózó nemzeti politikák? Jelenthet-e tartós békét világban az új amerikai doktrína, az „America First” avagy a bilateralizmus?

A tudomány feladata persze válaszokat adni az élet kérdéseire, de a válaszokat a fenti kérdésekre még nem tudjuk. Bibót idézve a politika az emberi életnek az a területe, amelyik legszívósabban ellenállt annak, hogy tudományt lehessen belőle csinálni. A tudomány kezdőlépéseit meg lehet tenni a politikában is. Lehet tapasztalatokat gyűjteni, lehet ezeket a tapasztalatokat rendezni, szortírozni, csoportosítani. A szerzett tapasztalatanyag alapján lehet rendező elveket, lehet átfogó koncepciókat találni – és erről meg kell győzni az embereket.²⁵

Felhasznált irodalom

A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Kiadó, Budapest, 2008, 223.

ANTAL-GAZSÓ-KUBÍNYI-PELLE: *Médiabefolyásolás – az új kislexikon.* Századvég, Politikai Iskola Alapítvány.

BARKOW-COSMIDES-TOOBY: *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and The Generation of Culture.* 1992.

Bibó I. művei. fapadoskonyv.hu

CSIZMADIA N.: *Geopillanat.* L'Harmattan, 2016, 52.

HARARI, J. N.: *Homo Deus* (Summary Part 1). Harvill Secker, London, 2015.

HARARI, J. N.: *Sapiens.* Animus, Budapest, 2015, 89.

MARJÁN-BUDA-KOLLER-KOVÁCS-MOLNÁR-SZENES-SZUHAI: *European Policy Overhaul. Pro Publico Bono,* 2015/2, 69–72.

TÁLAS Péter: *A terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára.* SVKK Nézőpontok, 2016/1, 1.

TOMCSÁNYI Pál: Az emberi igények jobb kielégítése az anyagi és szellemi értékek összehangolásával. *Polgári Szemle,* 10/3–6.; *Közgazdaságtan.* CSATH M. (szerk.), NKE, 2014, 2–5. feje.

TÖLGYESI Péter: *Elvesztett egyensúly.* index.hu/kulfold/2016/12/22/

²⁵ Bibó I. művei VI., fapadoskonyv.hu: Az európai társadalomfejlődés értelme című értekezés nyitó gondolatai. 21.